

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИЉ

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

Л СВ. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на ст̄раницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Срећи Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . . 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – почетку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографиї (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'367.633
811.163.41'371

Оригинални научни рад
Примљено 1. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ*
(Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима)**

О ПРЕДЛОГУ *ПОВРХ*

У раду се анализира семантика предлога *поврх* – било да је употребљен самостално или у оквиру текстуалних конектора – као и употреба самих тих конектора. На теоријским основама когнитивне лингвистике, утврђују се односи у физичком простору које он означава (при чему се реконструише и „семантичка мрежа“ коју сачињавају његова просторна значења) и апстрактна значења добијена њиховим метафоричким пројекцијама у апстрактне домене.

Кључне речи: српски језик, когнитивна лингвистика, предлог *поврх*, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, текстуални конектори *поврх* *пога* и *поврх свега*, појмовна метафора.

1. Увод

1.1. Предмет овог рада је предлог *поврх* – његова значења која има самостално или у оквиру текстуалних конектора, као и употреба самих тих конектора.

С обзиром на то да је одредница *поврх* обрађена у недавно изашлом, 20. тому *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (у даљем тексту: *РСАНУ*), овакав подухват могао би се чинити излишан. Међутим, нама ће, између осталог, бити циљ да утврдимо семантичку структуру, одн. „значењску мрежу“ овог предлога – што није (и не може бити) циљ ниједног речника. Овај задатак нам се учинио уто-

* klikovac@fil.bg.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (бр. 178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

лико изазовнијим што примери из *РСАНУ* указују на веома различита значења овог предлога – при чему наше властито језичко осећање у вези с тим значењима није увек поуздано. Даље, у оваквом једном истраживању могуће је забележити нијансе за које у речнику нема простора. Најзад, учинило нам се да је у самом *РСАНУ* ова одредница у неким детаљима могла бити другачије обрађена; напомене о томе даваћемо на одговарајућим местима у току анализе.

Наш корпус сачињава 500 примера из електронског *Корпуса савременог српског језика* (скраћеница: ЕК, доступан на адреси www.korpus.matf.bg.ac.rs), као и примери које смо ексцерпирани из следећих дела: *Башића сљезове боје* Б. Топића (скраћеница: Топић), *Антологија народних приповедака* М. Ђурића (Анђ.), *Приповећке* Л. Лазаревића (Лаз.) и *Бакоња фра-Брне* С. Матавуља (Мат.) (сва та дела могу се наћи у „Антологији српске књижевности“ на сајту Учитељског факултета у Београду, <http://www.uf.bg.ac.rs/>). Најзад, у обзир смо узели и примере из *РСАНУ*, као и из грађе за тај речник, на чијем се коришћењу захваљујемо Уређивачком одбору *РСАНУ*.

Теоријске основе за ово истраживање чини когнитивна лингвистика. Наша анализа предлога *поврх* подсетиће, у теоријско-методолошком погледу, унеколико на анализу енглеског предлога *over* (‘изнад’, ‘над’, ‘преко’, ‘по’) К. Бругман (в. Лејкоф 1987: 416–461, Тејлор ³2003: 112–118), којом је започело истраживање предлога у когнитивној лингвистици и која је ушла у саме темеље овог приступа. Наиме, претпоставља се да свака полисемична лексема представља категорију подзначања организовану по принципу „породичних сличности“ (Витгенштајн), односно на основу једног или више прототипичних чланова. При томе су просторна значења примарна, а апстрактна изведена од њих когнитивним механизмима метафоре и метонимије. Тај приступ је своју потврду доживео управо на изучавању предлога и префикса (у енгл. глаголских партикула), као лексичких јединица које су традиционално тешко подложне семантичкој анализи, а примењен је на том материјалу и код нас (за предлоге в. Кликовац 2004, ²2006, 2019; Расулић 2004, 2006; за шири теоријски оквир в. и Расулић–Кликовац 2014).

Литературе о овом предлогу практично нема (површно га обрађује само Стевановић ³1979); стога смо остали ограничени на његову обраду у *РСАНУ*. Одсуство радова о овом предлогу значи да се он у предлошком систему сматра мање важним, маргиналним.¹ Наш задатак ће се састојати и у томе да утврдимо какав је тачно његов статус.

¹ На ту маргиналност свакако указује број примера из малочас наведеног корпуса наших писаца: у Топићевој *Башићи сљезове боје* налазимо га трипут, у *Антологији*

Најпре ћемо анализирати просторна значења предлога *йоврх*, заједно с њиховим метафоричким преношењем у апстрактне просторе (т. 2, резиме у т. 3), а затим ћемо се позабавити његовим значењима синонимичним предлогу *осим* (т. 4). На крају ћемо резимирати његова значења у оквиру текстуалних конектора (т. 5), осврнути се и на његово допусно значење (т. 6) и израз *бӣӣӣ йоврх неког* (т. 7). Рад завршавамо Закључком (т. 8).

1.2. Предлог *йоврх*, који стоји испред именичке јединице у генитиву,² требао би, строго говорећи, да гласи *йоврху* – јер је настао од предлошко-падежне конструкције с именицом *врх* и предлогом *йо*, који стоји испред именичке јединице у локативу. Таквог предлога, међутим, нема, као што нема, како констатује И. Грицкат, ни предлога *уврху*, који би се употребљавао у локативном значењу, за разлику од акузативног *уврх* (Грицкат 1962).³ Ипак, и за *йоврх* важи исто што и за предлоге *уврх*, *наврх*, *йокрај*, *украј*, *удно* и др.: они, како ауторка објашњава, могу бити употребљени у оба та значења.

Просторна значења предлога *йоврх* раздвојићемо у три групе. У првим двома она имају, у складу с етимологијом тог предлога, везе са врхом односно површином локализатора (у даљем тексту: Л);⁴ треће значење такву везу нема. Прва и трећа група су, као поткатегорије значења, организоване око прототипа.

2. Просторна значења и њихове метафоричке пројекције

1. просторно значење: „по врху/површини“

1а. Л је у овом случају објекат који има врх (дакле, и истакнуту вертикалну димензију), или је пак површина. ОЛ се креће по том врху одн. површини.

народних йријоведака два пута, а у Ћосићевом роману *Корени* само једном. У *При-йовейкама* Лазе Лазаревића има десет примера, а код Матавуља (у роману *Бакоња фра-Брне*) – четири. Додајмо и да Андрић у *Травничкој хроници* предлог *йоврх* није употребио ниједанпут.

² Стевовић (1955–1956: 233) сматра да је такав генитив „у општој падежној функцији (чист падежни однос – номинална претстава у зависној функцији)“.

³ Постоји израз *йо врху*, који РСАНУ бележи у значењу „осим тога, уз то, штавише“: *И корисѣӣӣ се човјек с ѣиме лијейо, а йо врху, корисѣӣӣӣ йензију* (Мусавајѣ, 1908). Међутим, приликом претварања те конструкције у предлог именица стоји у облику акузатива, као облику у којем се адвербијализује (в. и Стевовић 1955–1956: 220).

⁴ Предлози су речи које означавају односе између предмета или апстрактних појава. Тај однос није симетричан: један од учесника у том односу има улогу оријентира, а други се у односу на њега оријентише. Први називамо локализатор, а други објекат локализације (даље: ОЛ).

ОЛ може бити материја која се креће по врху Л (пр. 1, 2) или по његовој површини (пр. 3, 4, 5). Између Л и ОЛ, дакле, постоји контакт. Кретање ОЛ је пре свега хоризонтално: нема представе о његовом притиску на Л.

(1) Град у рупи, брдима окружен, а кад се грејна сезона захукта дими из многих котларница. Ни ветра довољно, кад задува оде поврх брда⁵ (ЕК: *Полиџика*, 2006).⁶

(2) [...] утиском о кретању воде низ падине брда током јаких киша, продора и смера ветрова, уздизања поврх гребена или спуштања преко благих превоја (ЕК: *Полиџика*, 2007).

(3) Иде Лика по вр' Велебита, / А Корана по вр' Плешевице (Грађа за РСАНУ: Нар. песма, 1892).

(4) Неке реке упадају у земљу, и неку дужь теку изподь землѣ, па после опетъ изађу и по врхъ землѣ иду (РСАНУ: М. Спасић, 1848).

(5) Чује се тихо струјање поврх траве (Грађа за РСАНУ: *Реџублика*, 1959).

ОЛ може припадати и категорији предмета; у примерима из корпуса његов контакт са Л је овлашан (пр. 6), можда и повремен (пр. 7), или га и нема, али је растојање између Л и ОЛ врло мало (пр. 8):

(6) Гуди, гуди, гудало, / Поврх танких жица! (РСАНУ: М. Шапчанин, 1883).

(7) Звездин голман је лопту кратко одбио, јер је ударац био врло јак, а лопта ишла поврх каљуге [...] (ЕК: *Полиџика*, 2001).

(8) Даровити голман Рада Дејан Радић једноставно није видео лопту од превише играча [...] и лопта је поврх траве као тане улетела у голманов десни угао (ЕК: *Полиџика*, 2000).⁷

⁵ Узимамо да ветар припада, као маргинални члан, категорији МАТЕРИЈЕ (нема облик одн. границе, али није видљив, иако се осећа тактилно). Слично је и у вези са струјањем у пр. 5, које метонимијски стоји за ваздух који струји.

⁶ У примерима подвлачимо предлог *поврх*, а евентуалне друге релевантне делове штампамо полумасним слогом. За примере из РСАНУ и из грађе за тај речник наводи мо иницијал имена и презиме писца, одн. назив публикације, али и годину кад је дело објављено, као податак који може бити релевантан.

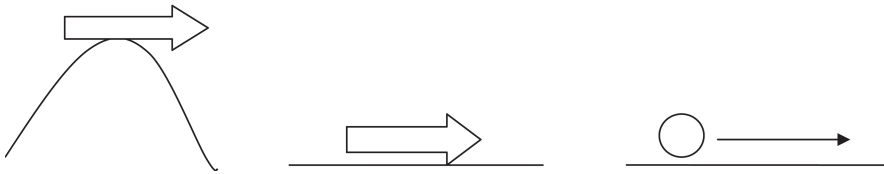
⁷ На овај начин бисмо интерпретирали и пример *Само кад и кад сѣзи добро око двије њо двије грлице, како њаласајући се сѣрјеловићо леџе поврх ниске сѣрни* (Ј. Козарац), који се у РСАНУ наводи под значењем 1.а: „у просторном смислу означава [...] да се нешто налази или врши, дешава изнад појма са именом у генитиву“ – што би било наше 3. значење.

Бележимо и један пример који сматрамо необичним, јер је ОЛ човек, који, крећући се, ствара и изражен вертикални притисак на Л.⁸ Одговарајући предлог би био *преко*, али га је аутор избегао вероватно зато што га већ употребљава у тој реченици:

(9) Поврх неколико каменова прелазило се **преко** једне баре (Грађа за РСАНУ: С. Живадиновић, 1937).

Ако између ОЛ и Л постоји потпун контакт, *поврх* се може заменити предлогом *преко* ако Л има границе (пр. 1, 2, 3) или, ако их нема, предлогом *по* (пр. 4). Међутим, некад *поврх* нема синонима, што је нарочито случај кад је контакт између Л и ОЛ овлашан. У том погледу речит је пр. 6: *преко жица* би значило пун контакт између гудала и жица и одређени притисак гудала на жице, а *поврх жица* значи да гудало једва додирује жице; а у пр. 7 синоним за *поврх* не би било *изнад*, него *ишк изнад*.

Значење 1а представљамо сликом 1 (танка стрелица означава кретање, дебела стрелица материју, а круг предмет):

Слика 1

1б. У другом случају и Л и ОЛ имају изражене површине (не нужно хоризонталне). Они су или у контакту (локативно значење – пр. 10, 11, 12, 14, 15) или доспевају у контакт (акузативно значење – пр. 13, 16). Кретање ОЛ се своди на простирање.

Синоним је предлог *преко*, који је и уобичајенији – уз оград да *преко* сугерише и притисак ОЛ на Л, а *поврх* такву слику не ствара. Могућ је и предлог *на*, али идеје простирања онда нема (али се опет имплицира притисак ОЛ на Л). ОЛ може бити и течност која ствара прекривач преко Л (пр. 16). Пр. 15 сугерише да би *поврх* могло бити употребљено као стилска (архаична) варијанта предлога *на*:

(10) Он, тј. мој отац, носио се, разуме се, турски. Чисто га гледам како се облачи: цемадан од црвене кадифе с неколико катова златна гајтана; поврх њега ћурче од зелене чохе (Лаз.).

⁸ Са другим ОЛ пример би, по нашем осећању, био сасвим прихватљив: *Поврх* неколико каменова *паук* *пређе* *преко* баре.

(11) На кољенима му се надули беневреци, а под кољенима стегао поткољенице кожне. На ногама му поврх издртијех назувака испријечане опанчине (Мат.).

(12) Само што сам књигу стрпао у тајни џеп пелерине, Шметау се вратио носећи пажљиво пресавијено одело и поврх њега образину (ЕК: М. Новаковић).

(13) Уто се врати слуга носећи наручје сијена, којим напуни најбољи кревет. [...] Поврх сијена слуга прострије чисте плахте, које извади из бисага, а **сврх** тога метну покриваче (Мат.).

(14) У овом делу света кућом се сматра један објекат – простор омеђен зидовима и кровом поврх свега (ЕК: *Политика*, 2007).

(15) Само оста Ноје и што беше с њим у корабљи. И осташе дебеле воде сто и педесет дана поврх земље (ЕК: *Политика*, 2002).

(16) Кад отворите конзерву од парадајза, а парадајз одмах не утрошите, преручите га из лимене кутије у какву стаклену посуду и поврх парадајза наспите мало растопљене млаке масти (ЕК: П. Марковић).

Један пример из корпуса звучи по нашем језичком осећању необично, јер је одевни предмет пребачен преко наог тела: *йоврх* као да подразумева да се један одевни предмет налази преко другог:

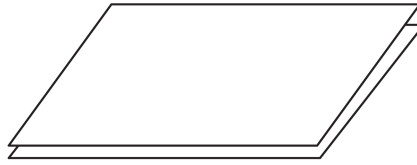
(17) [...] посрђе, огрнут, поврх обнаженог грудног коша, доламом пребаченом преко рамена [...] (ЕК: Ж. Павловић).

У следећим примерима и Л и ОЛ су апстрактни: ОЛ (у пр. 18 то је политички шљам, а у пр. 19 обмањивање себе) концептуализује се као нека врста материје, а Л као ентитет који има површину (у пр. 1 је то друштво, које је метонимијски везано за подручје на којем је смештено) или макар димензију дужине (у 2. примеру је то састанак, као временски ентитет који се разуме као линеарно протегнут). Оба примера звуче необично, а употреба предлога *йоврх* у пр. 18 у нескладу је са идејом притиска, који се у примеру експлицитно помиње:

(18) Данас није последњи политички шљам пао поврх српског друштва, притискао и паралисао друштвени организам... (Грађа за *РСАНУ: Самоујрава*, 1903).

(19) Састанак Младенов са својом женом био је много лакши, него што би човек мислио. [...] Слатко обмањивање себе сама разли се по врх овога састанка, и прекрили све црне мисли [...] (Грађа за *РСАНУ: Л. Лазаревић*, 1899).

Значење 1б представљамо сликом 2:

Слика 2

2. просторно значење: „на врху/површини“

У једној групи примера у оквиру овог значења Л је објекат који има изражену вертикалну димензију. ОЛ доспева на врх Л (пр. 23) или се, знатно чешће, на врху Л налази (остали примери). Предлог *поврх* перспективизује пре свега налажење ОЛ на висини – идеје ослонца, одн. притиска ОЛ на Л нема.

Синоним је – уз малочас наведену ограду – *на* или, евентуално, *на врху* (пр. 25); али ако би се *на* могло интерпретирати у смислу налажења не на горњој, него на некој другој површини Л (пр. 26, 27), или ако би предлог другачије перспективизовао Л (пр. 28), онда је синоним *изнад*.

(20) Усред те ограде уздиже се један брежуљак ... а поврх тога брежуљка је начињена властелинска кућа (*РСАНУ*: В. Радојевић и М. Анастасијевић, 1910).

(21) Тамо се већ вуче колона – збег. Таљиге са дењцима, поврх ствари људи (ЕК: Б. Пекић).

(22) На рачве метну се друге отање праве сове, а поврх њих намјести се љеса (Грађа за *РСАНУ*: Л. Грђић-Бјелокосић).

(23) Ова се кошница метне поврх прве... (Грађа за *РСАНУ*: К. Мршуљ, 1930).

(24) Ако ћу га пољубити / Усред чела и свукуда / И у тјеме поврх главе! (Грађа за *РСАНУ*: *ЗНЖ*, 1914).⁹

(25) [...] ако се читав период представи кругом, довољно је повући хоризонтални пречник да би се тај круг поделио на две половине од којих свака представља један полупериод [...]; ако посматрамо само горњи полукруг, и ако повучемо његов вертикални полупречник, једна његова крајња тачка пашће у средиште; она одговара „срдини времена“. Тако добијена фигура је знак, то јест алхемијски симбол минералне владавине; ако се поврх њега дода крст, добија се симбол „кугле света“ [...] (ЕК: Р. Генон).

(26) За 6 месеци израсте потпуно ново копито из набора коже поврх копита (Грађа за *РСАНУ*: А. Вуковић, 1929).

⁹ Овај пример је специфичан по томе што је ОЛ део Л.

(27) Стародавна прича о чудноватој риби, која имађаше поврх својих чељусти главу човечију и на репу ноге човечије... (Грађа за *РСАНУ*: М. Зечевић, 1896).

(28) Собица је мала и узана / ... На тавану поврх другог спрата... (Грађа за *РСАНУ*: А. Харамбашић, 1895).

И овде бележимо једно метафоричко проширење у домен времена и, одатле, метонимијски, у домен узрочно-последичних односа (ДОГАЂАЈИ СУ ПРЕДМЕТИ, СУКЦЕСИВНОСТ ДОГАЂАЈА ЈЕ РЕЂАЊЕ ПРЕДМЕТА ЈЕДАН НА ДРУГИ, ПРОТОК ВРЕМЕНА ЈЕ ВЕРТИКАЛНО КРЕТАЊЕ); пример данас звучи не-обично (а пошто је то једини такав у читавом нашем корпусу, не знамо ни да ли је икада звучао обично):

(29) ... банке подјељују подузетницима зајмове поврх примљених штедних уложака (Грађа за *РСАНУ*: *Хрвајско коло*).

У другој групи примера у оквиру овог значења Л је површина, ОЛ је предмет или материја; значење може бити локативно (пр. 30, 31) или акузативно (пр. 32). Синоним за *поврх* је опет *на*, мада има случајева кад би се морало рећи *на површину* (пр. 32):

(30) [...] зеленијех вода, поврх којих плуташе ... невиђено цвијеће... (Грађа за *РСАНУ*: И. Војновић, 1917).

(31) [...] црвено одсјахивање сунчано поврх плавкасте реке (Грађа за *РСАНУ*: М. Глишић, 1900).

(32) [...] свака пождерана паштета изађе напоље, баш као уље поврх воде (Грађа за *РСАНУ*: Љ. Јонке, 1953).

Ово значење представљено је сликом 3:

Слика 3

3. просторно значење: „изнад“

Ово значење је посведочено највећим бројем примера и има продуктивна метафоричка проширења.

3а. У најтипичнијем у овој групи значења, ОЛ се налази на месту (пр. 34, 35, 37, 38, 39) или доспева на место (пр. 33, 36) које је на већој висини у вертикалној линији од Л. Контактa нема, а растојање између

ОЛ и Л може бити од сразмерно малог до веома великог (примере смо и поређали по таквом редоследу). Пр. 37 сугерише да је *поврх* стилска варијанта предлога *изнад*, тј. употребљено је вероватно зато што у тој реченици већ постоји тај предлог:

(33) [...] као што се на мајчиној машини игла намести поврх шава (ЕК: А. Тишма).

(34) Свуд унаоколо бијаху велики ормани пуни књига, које су махом миши начели, а поврх књига велике слике светаца, провинцијала итд., на платну (Мат.).

(35) Он гледа у нас; видело се да гледа у нас, али му поглед беше упрт за читав педаљ поврх нас (Лаз.).¹⁰

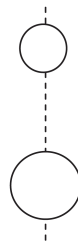
(36) [...] он презриво пљуцну на гранату и диже је поврх своје главе (Ђопић).

(37) Све је шаблонизовано, декор је исти: омалена говорница, за њом Мира Марковић, иза ње углађени кандидати, **изнад** њих, поврх бине, стилизована птица, Слобин постер и знак СПС (ЕК: *Полијтика*, 2001).

(38) [...] њеки коштуњав и наполак голи светац, клечи у ваздуху, високо поврх једне гомиле људи, а раширио руке и заковрнуо очима (Мат.).

(39) Сава, која је била тако опала да је се готово на сваком месту могла газити, сањиво отицаше, одбијајући слабачак црвенкаст рефлекс од облачка поврх ње (Лаз.).

Ово значење представимо сликом 4 (испрекидана линија означава исту вертикалну линију на којој се налазе Л и ОЛ; ОЛ је представљен мањим, а Л већим кругом):

Слика 4

Овај однос између два ентитета из просторног домена преноси се у метафоричке просторе интензитета (пр. 40), важности (пр. 41) и квалитета (пр. 42), на основу појмовних метафора БИТИ ВИШЕГ ИНТЕН-

¹⁰ У том примеру поглед је концептуализован као издужени предмет који је пружен од посматрачевог ока до посматраног предмета (опширније в. у Кликовац 2004: 75–76).

ЗИТЕТА ЈЕ БИТИ ИЗНАД, БИТИ ВАЖНИЈИ ЈЕ БИТИ ИЗНАД И БИТИ КВАЛИТЕТНИЈИ ЈЕ БИТИ ИЗНАД.¹¹

(40) У Сен-Силпису ме одмах научише да сматрам за детињарију све оно што ме је г. Дипанлу био научио да ценим поврх свега (Грађа за РСАНУ: Р. Кнежевић, 1930).

(41) Онај језик на којем би се почела вршити божанска служба вере ... истицао би се тиме самим поврх осталих (РСАНУ: С. Новаковић, 1893).

(42) То је био човек поврх других људи, рођен за част своје веку (Грађа за РСАНУ: М. Милићевић, 1879).

Значење засновано на метафори ВАЖНИЈЕ ЈЕ ВИШЕ поврх има и у комбинацији са предлогом поред. РСАНУ примере 43 и 44 наводи као илустрацију израза поред и поврх, чије значење дефинише на следећи начин: „уз то и стојећи изнад тога (по значају и др.).“

(43) Код њих се [племена] поред и поврх сталешких свести јавља и свест о неким вишим заједничким интересима (РСАНУ: Ј. Скерлић).

(44) По основном Закону Академије ... Академија је била установљена поред и поврх дотадашњег Српског Ученог Друштва као научна установа вишега ступња (РСАНУ: Ј. Скерлић).

Исто значење предлог поврх има и у оквиру текстуалног конектора поврх свега, којим се уводи ставка која је важнија од претходне, одн. најважнија од свих претходних или од свих које се подразумевају. Поврх свега би значило „нарочито“, „више од свега“, „најважније од свега“:

(45) О, како му ту беше драго све: и стари орахов орман, и зарфови отети од неког турског паше још у првом нашем устанку, и скрхани ногари за кацом у подруму, и икона светог Николе с двокрилним и увијеним носом, налик на два пужа, и фистан у сарачани, у којем се његова мајка венчала, и опет, опет, и поврх свега: весело, благо и пуначко лице његове жене, и стидљива нада да ће бити отац... (Лаз.).

(46) У новом закону сачуваше старинске српске обичаје, а поврх свега, заједничко крсно име, светог Луку (РСАНУ: С. Матавуљ, 1889).

(47) Нарочито треба ... дубље анализирати дух и правац његова [Јакшићева] певања и потражити му истинску карактеристику ... а поврх свега, одати му пуну правду и признање (РСАНУ: Љ. Недић).

(48) Премијер Војислав Коштуница изјавио је да се уношењем јужне покрајине у преамбулу устава [...] јасно ставља до знања да је са стано-

¹¹ Опширније о тим метафорама и њиховим лексичким реализацијама в. у Расулић (2004).

вишта историјских и правних чињеница, а поврх свега међународног права, Косово и Метохија саставни део Србије (ЕК: *Политика*, 2006).

(49) У стрелаштву златном медаљом на Светском првенству у Загребу, у недељу, обрадовала нас је 19. годишња Бранкица Зарић, а на Светском првенству за јуниоре у веслању сребрне медаље земљи донеле су две наше посаде... Списак успеха „плавих“ у овим летњим данима као да нема краја. Сениорска кошаркашка репрезентација која се припрема за СП у Јапану такође бележи успехе у одмеравању снага са својим ривалима на турниру у италијанском Бормију, а, поврх свега, **као круна**, дошао је тријумф на Европском шампионату за младе кошаркаше у турском граду Измиру (ЕК: *Политика*, 2006).

(50) Достигли су [тренери] професионални врх, приредили врхунску спортску представу да би је онда надмашили друштвено-расним дометом. **Мимо** тога, а можда поврх свега, уједно су охрабрили милионе других да испробају још неискушени, упоредни размах супарништва и пријатељства (ЕК: *Политика*, 2007).

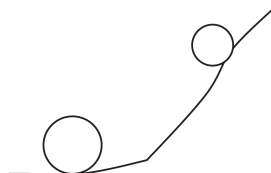
3б. У овом случају ОЛ се налази изнад Л (пр. 51, 52), или доспева (пр. 53) на положај изнад Л, али не у вертикалној, него у косој линији. ОЛ је обично објекат смештен на некој косој узвисини. Пр. 52 сугерише да је *поврх* стилска варијанта предлога *изнад*:

(51) Као да више, поврх вароши, по брдима, околним селима нису бивале оне тихе, сигурне ноћи као пре (ЕК: Б. Станковић).

(52) Министарство економије расписало конкурс за идејно решење будућег етносела које ће бити лоцирано на Водну поврх Скопља [...] По идеји министра економије Вере Рафајловске, на планини Водно **изнад** Скопља почетком наредне године треба да почне изградња првог етно-села у Македонији (ЕК: *Политика*, 2007).

(53) [...] док дођоше поврх кућа, испод села засја дуга (*РСАНУ*: И. Типико, 1904).

Ово значење приказаћемо сликом 5:

Слика 5

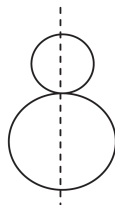
3в. У следећем случају ОЛ се налази изнад Л у вертикалној линији, с њим је и у контакту, али без ослоњања или подупирања (иначе би то значење спадало у сферу предлога *на*):

(54) Суро мрко-плаво небо могло се видјети из његова кревета само поврх крова Лојетове куће (Грађа за *РСАНУ*: П. Шегедин, 1946).

(55) Сунце се беше расплинуло у далекој прекосавској равници, и само још поврх места где га је нестало пружаху се у небо дугачке, светле белчасте зраке [...] (Лаз.).

(56) антрешел, антрашел – место између два дела товара поврх самара (ЕК: Г. Божовић [у речнику мање познатих речи]).

Ово значење приказујемо сликом 6:

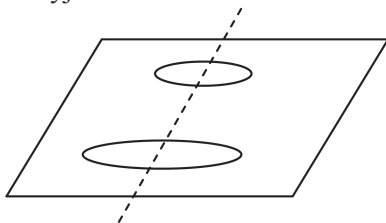

Слика 6

Зг. ОЛ се може налазити на већој висини од Л у хоризонталној равни. Тако у пр. 57 *їоврх* вероватно значи „северно од“. Иако је то значење посведочено само једним примером, по нашем језичком осећању је сасвим прихватљиво:

(57) Други [крак реке Зујевине] тече поврх Слатине крај Пашинице куле (*РСАНУ*: С. и В. Трифковић, 1908).¹²

То значење приказује слика 7:

Слика 7

Зд. У овом значењу предлог *їоврх* значи исто што и *над*, тј. да се ОЛ налази на већој висини од Л, али гравитира ка њему – тако што је нагнут према њему, усредсређен на њега, у интеракцији с њим и сл.:

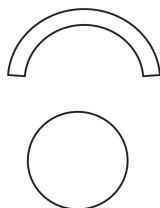
¹² У *РСАНУ* тај пример стоји на последњем месту под дефиницијом „означава [...] да се нешто креће горњом површином нечега или прелазећи преко ње“. Међутим, контекст је следећи: „[...] ријека Зујевина која тече источно од Блажуја па се више Слатине дијели на два крака, од којих један тече кроз Слатину изнад Пашиних Тукова и улива се више Карамусића, а други тече поврх Слатине крај Пашинице куле кроз село Осијек и улива се ниже овог у Босну.“ Дакле, крај Зујевине о којем је реч не тече преко Слатине.

(58) И тако [Стипа] ... дошао дотле, да њему овако разумну и паметну није земљу орати, поврх бразда гурити се и на сунцу пржити (Грађа за РСАНУ: И. Козарац, 1906).

(59) Било је мушкића, али понајвише је женски', које су повр' болесника говориле нике молитве... (Грађа за РСАНУ: ЗНЖ, 1904).¹³

(60) [...] наспрам фотографског апарата и фотографа испод црне мараме поврх справе за снимање [...] (ЕК: Ж. Павловић).

Ово значење приказаћемо сликом 8 (гравитирање ОЛ према Л сугерисано је обликом ОЛ):

Слика 8

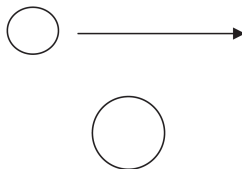
Зђ. На крају, ОЛ се може хоризонтално кретати на некој висини изнад Л. Синоними су *изнад* и, ако је Л ограничен, *йреко*. По томе што се ОЛ креће, ово значење је блиско значењу 1а, али контакта између ОЛ и Л нема; штавише, они могу бити веома удаљени. Пр. 63 сугерише да је *поврх* употребљено као стилска варијанта већ употребљеног предлога *изнад*:

(61) Док је он лежао, летали су орлови поврх њега... (Грађа за РСАНУ: Нар. прип., 1870).

(62) Да је пчела, па високо, поврх дрвећа да одзуји (Ћосић).

(63) [...] поготову што су се **изнад** кровова црнеле вране, и кружиле поврх сандука и оних крупних птица што су гледале с ограде (ЕК: М. Булатовић).

Ово значење приказаћемо сликом 9:

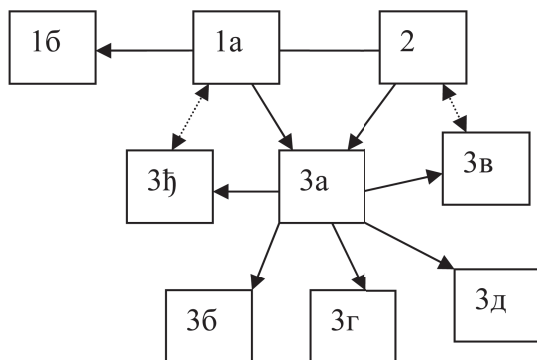

Слика 9

¹³ На исти начин интерпретирали бисмо, пре свега на основу синонимичног предлога *над* – и пример *Твоја рука увијек поврх мене виси, / ко последња звијезда над йонором града* (РСАНУ: Н. Полић, 1936), иако је у РСАНУ тај пример дат под значењем „да се нешто налази или врши, дешава изнад појма са именом у генитиву“.

3. Просторна значења: резиме и коментар

3.1. Значењска мрежа предлога *поврх*, која се састоји од међусобно повезаних значења, може се представити као на слици 10:

Слика 10

Речима изражено: значења 1а („по врху/површини“) и 2 („на врху/површини“) у вези су с етимологијом овог предлога (при чему је значење 1а примарно у односу на 2, које је од њега могло бити добијено метонимијом: ако се нешто креће по врху одн. површини нечега, онда се у једном тренутку на том врху одн. површини и налази). Значење 1а трансформисано је у значење 1б („преко површине“), где се кретање своди на простирање.

Оно што је заједничко значењима 1а и 2 – а то је налажење ОЛ на већој висини од Л – налази се и у значењу 3а, само што компонента контакта изостаје. Од значења 3а добијена су, одређеним трансформацијама, значења 3б (ОЛ је изнад Л у косој, а не вертикалној линији), 3в (ОЛ и Л се додирују, али Л не подупире ОЛ), 3г (однос између Л и ОЛ је оборен у хоризонталну раван), 3д (ОЛ гравитира према Л), 3ђ (ОЛ се креће изнад Л). Значење 3ђ има заједничку компоненту са значењем 1а, а значење 3в са 2.

Структура ове категорије занимљива је из више разлога. Најпре, не постоји ниједна значењска компонента заједничка свим значењима: у највећем броју њих ОЛ заузима виши положај у вертикалном простору у односу на Л, али то не мора бити случај са значењем 1б, а у значењу 3г вертикала постоји у хоризонталној равни.

Друго. Етимолошко значење предлога *поврх* (1а) је, свакако, примарно по постанку. Међутим, оно није ни најчешће ни централно у значењској мрежи. И најчешће и централно у значењској мрежи – у том смислу што се од њега развија највећи број значења – јесте значење

З, дакле оно које није повезано с етимологијом тог предлога, тј. оно које за њега није изворно. Оно по чему значења 1а и 2 ипак заузимају посебно место, јесте то што се у неким случајевима не могу изразити ниједном другим предлогом – тј. дистинктивна су у односу на *йреко*, одн. прецизнија у односу на *изнад*.

Треће. Неке значењске компоненте у различитим значењима предлога *йоврх* могу бити чак и опречне. Наиме, Л и ОЛ могу бити у контакту (1а, 1б, 2, 3в), али и удаљени један од других (3а, 3б, 3г, 3д, 3ђ); ОЛ се може кретати с једне на другу страну Л (1а, 3ђ), али се може налазити на месту изнад њега или на то место долазити (остала значења). Такође, ОЛ је начелно усмерен од Л (што се добро види у значењу 1а по томе што ОЛ може бити само у овлашном или повременом контакту са Л, али и у значењу 2, по томе што се ОЛ не ослања на Л), али може њему и гравитирати (значење 3д).

3.2. То све значи да предлог *йоврх* практично покрива основна значења свих најважнијих предлога који означавају односе у вертикалној димензији – *йреко*, *йо*, *на*, *изнад*, *над*. Тако широк значењски распон има, међутим, и своје последице.

Једна од последица тога јесте двосмисленост неких примера. Најпре, пошто *йоврх* може подразумевати и контакт између Л и ОЛ, а и одсуство контакта, неки примери у том погледу нису јасни:

(64) Не може се, примјерице, одгонетати, што заправо значе они облици, најсличнији срцу, који се појављују [на фрескама] поврх глава насликаних фигура... (Грађа за *РСАНУ: Рејублика*, 1957).

(65) Мењају се годишња доба, пролећу зраци поврх мене, засипају јесењске таме и зраче ми зимске ноћи, а Месец јасан и зао не оставља ме да усним (Грађа за *РСАНУ: М. Дединац*, 1947).¹⁴

А пошто *йоврх* може имати веома различита значења, неки примери нису јасни ни у погледу тога које је значење у питању. Тако у примеру

(66) Њешто ми се забијели поврх поља Косовога (*РСАНУ: Нар. песма*, РЈА)¹⁵

йоврх може значити и „вертикално изнад Л (у ваздуху)“ – значење 3в, и „укосо изнад Л (на косој узвисини)“ – значење 3б.

¹⁴ Овај пример је у *РСАНУ* наведен двапут: у оквиру значења 1.а.1) („да се нешто налази или врши, дешава изнад појма са именом у генитиву“) и 1.б. („да се неко или нешто налази близу, са стране нечег, близу краја нечег, али на већој висини од појма с именом у генитиву, више, извише, изнад“), заједно с примерима у вези са значењем које смо овде навели под ШБ – што је, очигледно, грешка.

¹⁵ Занимљиво је да је овај пример наведен у *РСАНУ* као први у читавом чланку.

Слично томе, у примеру

(67) По замисли овдашњег инжењера Исидора Јањића, каменорезац из Чачка Франческо Бербеља саградио је поврх костурнице пирамиду од камена „плави ток“ [...]. (ЕК: *Полиџика*, 2008)

йоврх може означавати два различита положаја, у зависности од значења речи *костурница*: ако је у питању место на земљи где су закопане кости, онда *йоврх* има значење „изнад Л у вертикалној линији“ (Зв); ако пак означава грађевину у којој су смештене кости, онда може имати значење „укосо изнад (на косој равни)“ или чак и „над“.

Одатле потиче је и поремећено језичко осећање у вези с њим, нарочито код новијих писаца. Наиме, у неким примерима се чини да је *йоврх* употребљено неприкладно. Такви су већ наведени пр. 9, 17, 18, а такав је и следећи:

(68) [...] клечећи поваздан у углу учионице поврх зрневља окруњеног кукуруза (ЕК: Ж. Павловић).

Наиме, на кукурузу се клечи по казни, зато што су колена ослоњена на кукуруз и тај положај је болан. Предлог *йоврх*, међутим, импликацију ослонца нема. А да такве непрецизности не потичу из најновијег времена, показује један пример из пера Боре Станковића:

(69) [...] а кола су била пуна свеже и меке сламе и поврх ње, у среди, црнео се Марко мртав, испружен, укочен [...] (ЕК: Б. Станковић).

Наиме, ако је слама била мека, Марко би у њу утонуо, па не би био на њеној површини.

4. Значење „осим“

4.1. Предлог *йоврх* често има једно значење предлога *осим* – оно које *РСАНУ* дефинише под 1.б. одреднице *осим*: „одређује да се ономе што је означено именом у генитиву још нешто додаје: поред, уз.“ Додаћемо да је значење предлога *йоврх* специфичније, зато што подразумева да је оно чему се нешто додаје (Л) знатно и за дату прилику довољно, а да је појам који се придодаје (ОЛ) додаток преко те довољне мере. Стога се, рецимо, у пр. 70 *осим* може заменити са *йоврх*, а у пр. 71 не може:

(70) А осим тога узрока, по коме већ можемо мислити да је у Срба било књижевности и пре најстаријих за сад познатих споменика, има и други узрок (*РСАНУ*: Ђ. Даничић).

(71) Осим шпанског народа, само је француски народ могао дати овако мрачног фанатика (*РСАНУ*: Ј. Дучић).

У овом значењу предлога *поврх* у питању је метафоричка концептуализација додавања: ДОДАВАЊЕ ПОЈМА НЕКОМ ВЕЋ ПОСТОЈЕЋЕМ (КОЈИ ЈЕ ИСТЕ ВРСТЕ) ЈЕСТЕ СТАВЉАЊЕ ЈЕДНОГ ПРЕДМЕТА НА ДРУГИ (ВЕЋ ПОСТОЈЕЋИ). Ово значење се метафорички надовезује на први случај у оквиру значења 2а („на врху“): Л је већ сам по себи сразмерно висок.

Значење предлога *поврх* појачано је често и речима *и*, *ни*, одн. речцом *још*, а и речју *сав/сви*, која стоји на почетку именичке јединице која означава Л:

(72) Ноћи о поноћи Турци измакну оставивши веселој баки поврх главе **и** лијепо своје чадорје с храном и другим обиљем (*Анић*).

(73) Стога дело, поврх своје тако изузетне лепоте, пружа читаоцу **и** један драматичан приказ отимања од болести и смрти (ЕК: *Полиџика*, 2008).

(74) Следи ли онда, поврх финансијске и економске, **и** хуманитарна криза? (ЕК: *Полиџика*, 2009).

(75) Касније сам постао поета. Поврх свих гнусоба, **још и** песник (ЕК: С. Басара).

(76) Он је истовремено проценио да ће [...] порески приход бити ове године увећан за **још** 30 милијарди франака, поврх претходно најављених 50 милијарди франака (ЕК: *Полиџика*, 2000).

(77) [...] право у тај мрачни ледени, влажни пакао где су га убацили у једну од неколико ћелија тако грубо да је при паду, поврх **свих** осталих повреда које је задобио, угњечено раме (ЕК: В. Арсенијевић).

Иза предлога *поврх* може бити употребљено и анафоричко *поврх* (евентуално *овога* – пр. 82) или анафоричко *свега* (*поврх*). Тако су формирано текстуални конектори *поврх* *поврх*/*овога* и *поврх* *свега* (*поврх*). Синоним би им могао бити конектор *на поврх*. Ти конектори уводе ставку која се разуме као додатна, јер јој претходи ставка (ставке) које су већ знатне и за дату сврху довољне.

Поврх поврх:

(78) ... тако је ... природа била жива, одуховљена, а поврх тога **и** лијепа (Грађа за *РСАНУ*: А. Базала, 1909).

(79) Помислите да је Пјер све наследио, и да је поврх тога признат за законитог сина (Грађа за *РСАНУ*: З. Глушчевић).

(80) За то пак што си ми поклатио живот ево ти блага, сребра и злата, па понеси колико ти год драго и колико понијети можеш, а поврх тога, изабери дјевојку коју ти срце твоје обегенише [...] (*Анић*).

(81) Наравски да је нисам ударио. Где да бијем бремениту жену. И још у униформи. [...] Поврх тога, моја је Јулијана била појача женска. Не би, бојим се, дала на себе (ЕК: Б. Пекић).

(82) У другом кораку, за који нису дефинисани рокови, Пјонгјанг треба да сачини комплетан инвентар својих нуклеарних инсталација и планова и комплетно их онеспособи, да би за то био награђен пакетом помоћи који се мери са 950.000 тона мазута. Прерачунато по данашњим ценама, укупна помоћ вреди око 330 милиона долара. САД ће, поврх овога, скинути Северну Кореју са своје листе спонзора тероризма и одмрзнути јој блокиране рачуне (ЕК: *Политика*, 2007).

Поврх свега (ѿога):

(83) Шишатовачки архимандрит има: 14 мотика винограда, 800 дрвета шљива, 120 акова винских и ракијских судова, и поврх свега 3 винске каце од 150 акова (ЕК: *Политика*, 2000).

(84) Пикасов пројекат је, међутим, одбачен као превише екстравагантан. Идеја о „антиспоменику“, просторној композицији „сатканом ни из чега, као поезија и као слава“, коју је поврх свега још требало покопати у земљу, била је заиста преурађена (ЕК: *Политика*, 2000).

(85) Предуго траје та црна анатема коју је, праведно или неправедно, свет бацио на нас. У душе се већ увлачи умор, збуњеност, болна недоумица. Седмогодишњи рок, одређен за сличне колективне несреће, одавно је истекао. **И још**, поврх свега, вишемесечна суша (ЕК: *Политика*, 2000).

4.2. Предлог *осим* има и значење, у *РСАНУ* наведено под т. 1.а, „одређује изузимање, издвајање, искључивање онога што је означено речју у генитиву: изузев, са изузетком, сем.“ Чини се да у неким примерима такво значење има и предлог *ѿоврх* – дакле, без импликације да је Л већ сам по себи знатан одн. довољан у датомј ситуацији:

(86) Црне очи се лагано окретоше плавима и поврх туге која је владала у њима засија се зрак осмеха... (Грађа за *РСАНУ*: М. Јанковић, 1924).

(87) Може бити да има још каквијех гатања поврх варице, али то бабе радо не показују (Грађа за *РСАНУ*: Л. Грђић-Бјелокосић, 1908).

(88) Није добио много више обавести поврх онога што је сам знао... (Грађа за *РСАНУ*: С. Мусулин, 1947).

5. Значења предлога *ѿоврх* у оквиру текстуалних конектора – резиме

Предлог *ѿоврх* се јавља у оквиру текстуалних конектора *ѿоврх ѿога* (евентуално *ѿоврх овога*), *ѿоврх свега (ѿога)* и *ѿоврх свега*. У

првим двама има значење које се метафорички надовезује на значење „на врху“ (прва група примера у оквиру значења 2). У последњем има значење које се метафорички надовезује на значење 3а.

Другим речима, конектор *їоврх свега* има два значења: (1) уводи ставку која је у односу на претходну/претходне додатна (у том смислу што је и та претходна довољна у датом контексту) – како смо видели у т. 4.1, и (2) уводи ставку која је важнија од претходних, одн. најважнија од свих – како смо видели у вези са значењем 3а. Иако су та два значења веома различита, па чак и опречна,¹⁶ некад се не може одредити које је у питању:¹⁷

(89) Лежаји су дашчани, уски, кратки, неудобни, а поврх свега тако густо збијени (ЕК: Б. Пекић).

(90) Уморни и знојави, гробари су се вукли с муком теглећи товар на даскама. Боси и дроњави, а поврх свега и јако пијани, с боцама ракије у цеповима, њих двојица су плели кораке путем и све се више приближавали гробљу (ЕК: М. Булатовић).¹⁸

Колико ова два случаја могу бити неразлучена, види се и по томе што, осим израза *їоред* и *їоврх*, о којем смо говорили у вези са значењем 3а, постоји и спој *мимо* и *їоврх* – наоко синонимичан – који уводи додатну ставку (а исп. и пр. 50, где *їоврх* у споју *мимо* *їога* и *їоврх свега* уводи најважнију ставку):

(91) Када то кажемо, морамо тврдити да је комунизам, **мимо** и поврх негативних ефеката услед недостатка демократије, имао **додатне** негативне ефекте (ЕК: *Полиџика*, 2010).

¹⁶ Можемо замислити овакво објашњење зашто, на пример, неко не треба да буде примљен на посао: „Прво, ружан је; друго, лењ је; *їоврх свега*, неспособан је за тај посао.“ У том случају ставка која се уводи конектором *поврх свега* најважнија је од свих. Међутим, могућ је и обрнут редослед: „Прво, потпуно је неспособан за тај посао. Друго, лењ је. *Поврх свега*, ружан је.“ У том случају последња ставка је најмање важна, ирелевантна, јер су и прве две довољне за аргументацију.

¹⁷ *РСАНУ* нема никакав податак о томе – пре свега зато што у примерима из грађе по правилу није дат контекст пре конектора, који је за анализу његовог значења управо кључни.

¹⁸ Има примера који су двосмислени и у погледу тога да ли је *їоврх свега* у њима конектор или не, нпр.: ... *їоврх свега* волела је свога вереника... (Грађа за *РСАНУ*: Н. Вучетић, 1872). Наиме, *їоврх свега* може значити „највише од свега другог“, и *свега* не мора бити употребљено анафорички, него уопштено; а може бити и конектор који најављује најважнију ставку у домену говорних чиновна: „најважније од свега, треба рећи...“ У другом случају *свега* је употребљено анафорички. Наравно, текстуални конектор би требало одвојити зарезом.

6. Допусно значење: „и поред, без обзира на, упркос“

Идеја да се ОЛ додаје на Л у физичком простору може се транс-поновати у област концесије: иако би присуство Л могло да омета додавање ОЛ, ОЛ се ипак додаје. На начин на који је то значење могло да се развије можда упућује следећи пример:

(92) „Држ’ ти бабо Јелу Мандушића,
„Ако мене суђен данак дође,
„Немој Јелу пуштати другоме,
„Ожени се поврх моје мајке!“ (Грађа за РСАНУ: Нар. песма, 1929).

Наиме, *йоврх* у том примеру значи „поред“ („тако да моја мајка остане твоја жена“), али лако прелази у „и поред“ („без обзира на то што је она ту“).¹⁹

У следећим примерима допусно значење је сасвим јасно:

(93) Она је ... простачки вређала мужев понос; дичила се без зазора пороком; плунула на оца; пред стотинама других грлила Арапа и поврх свега обранила мужа (Грађа за РСАНУ: В. Ђоровић, 1920).²⁰

(94) Краљ као државни господар и законодавац имао је ... власт да у свему поврх обичаја наређује и нове рабоше и дажбине (Грађа за РСАНУ: С. Новаковић).²¹

7. Израз *бийи йоврх неког*

РСАНУ бележи и израз *бийи йоврх неког*, са значењем „захвати-ти, захватати одређену људску заједницу (о неком догађају, стању и др.)“. Ево једног од два наведена примера:

(95) Ми смо код народа кџ и Османлије, па дигне ли се буна, то је одмах поврх нас (Е. Мулабдић, 1898).

Израз је данас, како се чини, сасвим застарео: на њега нисмо наишли у нашем корпусу, а могло би се рећи да је у питању метафоричка пројекција заснована на значењу 1б.

¹⁹ Други начин на који је предлог *йоврх* могао развити ово значење јесте аналогија према одговарајућем значењу предлога *йреко*, који му је често синоним (може се употребити и у пр. 94: *радиџи нешџо йреко обичаја*).

²⁰ Овај пример је у РСАНУ дат под изразом *йоврх свега*, са значењем „више од, изнад свега осталог“.

²¹ РСАНУ овај пример наводи под т. 2.б. „да нешто постоји, да се дешава поред нечег другог (и поред тога, уз то, осим тога)“. Међутим, и *йоред џога* има допусно значење, а уз *џо* и *осим џога* немају. Дати пример је једини са допусним значењем у оквиру те тачке. Дакле, допусно значење је укључено у значење надовезивања, што, сматрамо, није оправдано.

8. Закључак

Предлог *їоврх* је један од примера како основно значење речи – а у случају месних предлога то је значење односа у физичком простору – може бити у употреби секундарно, док преовлађује апстрактно значење – овог пута у оквиру текстуалних конектора. То се показује и у ЕК: од укупно 500 прегледаних примера, лавовски део отпада на оне у којима је *їоврх* у саставу текстуалних конектора: примера са *їоврх свега* има 250, а оних са *їоврх їога* отприлике двоструко мање. Насупрот томе, примера за односе у физичком простору има 40. Предлог *їоврх* је, дакле, у употреби сразмерно редак у свом основном значењу, али чест у свом апстрактном значењу у оквиру конектора.

Кад означава односе у физичком простору, он покрива практично све случајеве односа између два објекта у вертикалној димензији; због тога је његово значење често неодређено, а језичко осећање у вези с њим помућено. Случајеви у којима нема синонима постоје, и такви примери се бележе и у савременом језику; али кад има синонима (а то су *їреко*, *на* и *изнад*), онда он често служи као њихова стилска (архаична или „финија“, „књижевнија“) алтернатива.

ЛИТЕРАТУРА

- Грицкат 1962: Ирена Грицкат, О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику, *Наш језик* XIII/3–6, Београд, 78–89.
- Кликовац ²2006: Duška Klikovac, *Semantika predloga – Studija iz kognitivne lingvistike*, Београд: Filološki fakultet.
- Кликовац 2004: Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Београд: XX vek.
- Кликовац 2019: Душка Кликовац, *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Лејкоф 1987: George Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things – What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Расулић 2004: Katarina Rasulić, *Jezik i prostorno iskustvo*, Београд: Filološki fakultet.
- Расулић 2006: Катарина Расулић, Тако близу, а тако далеко: О метафоричкој концептуализацији заснованој на појмовима близу и далеко, у: *Когнитивна лингвистика и проучавања српског језика*, ур. Предраг Пипер, Београд: САНУ, 231–259.

- Расулић–Кликовац 2014: Катарина Расулић, Душка Кликовац (ур.), *Језик и сазнање – Хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет.
- Стевановић ³1979: М[ихаило] Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамаички системи и књижевнојезичка норма). II. Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Стевовић 1955–1956: Игрутин Стевовић, О питању конструкција падежа с предлозима [„О падежним конструкцијама с предлозима над, изнад и сл.“], *Јужнословенски филолог XXI*, Београд: 215–236.
- Тејлор ³2003: John Taylor, *Linguistic Categorization*, Oxford: Oxford University Press.

Duška B. Klikovac

ON THE SERBIAN PREPOSITION *POVRH* ('ON TOP OF')

S u m m a r y

This paper explores the semantics and usage of the Serbian preposition *povrh* ('on top of') – used both autonomously as a preposition or within textual connectors (with a view also to the usage of such connectors, in particular, *povrh toga* 'on top of that' and *povrh svega* 'on top of all'). Based on the theoretical tenets of cognitive linguistics, the analysis establishes the physical space relations denoted by the preposition *povrh* (thereby reconstructing the “semantic network” of its spatial senses) and identifies its abstract senses resulting from the metaphorical projections of the pertinent spatial relations into abstract domains.

Keywords: the Serbian language, cognitive linguistics, preposition *povrh* ('on top of'), *The Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language*, textual connectors *povrh toga* ('on top of that') and *povrh svega* ('on top of all'), conceptual metaphor.